

dr hab. Paweł Gut, prof. US
ul. Królowej Jadwigi 20/15
70-262 Szczecin

Szczecin, 30 sierpnia 2021 roku

Recenzja osiągnięć naukowych i aktywności naukowej doktora Jerzego Bednarka w związku z postępowaniem habilitacyjnym prowadzonym przez Radę Dyscypliny Historia Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu

1. Wprowadzenie

Doktor Jerzy Bednarek zatrudniony jest od ponad 20 lat w pionie archiwalnym Instytutu Pamięci Narodowej (od 2016 roku Archiwum IPN). Posiada on również kilkuletnie doświadczenie pedagogiczne jako nauczyciel historii szkół średnich.

Studia historyczne ukończył w 1995 roku na Uniwersytecie Łódzkim i od tego czasu związany jest z łódzkim środowiskiem naukowym.

W pierwszych latach po ukończeniu studiów habilitant prowadził badania naukowe dotyczące historii Polski okresu zaborów. Podstawą uzyskania stopnia doktora w 2000 roku była praca poświęcona powstaniu krakowskiemu oraz rabacji galicyjskiej w 1846 roku w świetle prasy Wielkiej Emigracji. Dysertacja ta w formie monografii została opublikowana w 2003 roku (*Spory wokół wydarzeń krajowych 1846 roku na łamach prasy Wielkiej Emigracji w latach 1846–1848*, Toruń 2003).

Obecnie dr J. Bednarek zajmuje się historią współczesną Polski oraz archiwistyką. Zmiana zainteresowań badawczych wynikała z podjęcia pracy w 2000 roku w pionie archiwalnym IPN. Podstawą wniosku habilitacyjnego jest monografia, co w ocenie pracy naukowej dra Jerzego Bednarka należy podkreślić.

2. Ocena osiągnięcia naukowego (ocena rozprawy habilitacyjnej)

Przedstawiona książka *Wokół pamięci i historii. Działalność archiwalna Instytutu Pamięci Narodowej w latach 2000–2016* (Warszawa 2021, ss. 344) stanowi monografię instytucji, a raczej monograficzne przedstawienie jednego z zadań wypełnianych przez Instytut Pamięci Narodowej, czyli jego funkcji archiwalnej, tj. gromadzenia, przechowywania, zabezpieczenia, opracowania i udostępniania akt organów bezpieczeństwa oraz innych instytucji i organizacji z lat 1944–1990 uznanych przez autorów ustawy o instytucie za represyjne wobec społeczeństwa polskiego. To ostatnie zadanie latach 2000–

2016 IPN realizował za pomocą Biura Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów działającego w centrali oraz oddziałach terenowych.

Monografia napisana jest bardzo sprawnie, z dużym znawstwem tematu i zaangażowaniem autora, który był współtwórcą wielu rozwiązań i działań podejmowanych w zakresie archiwalnym przez instytut. Autor podkreśla wyjątkowość instytucji i posiadanego przez nią zasobu. W pracy wskazał, iż zasób archiwów IPN liczył w 2016 roku ponad 91 km akt, a już po pierwszych 5 latach działania instytutu, w 2005 roku jego archiwa przechowywały 85 km dokumentacji przejętej po służbach specjalnych i organach bezpieczeństwa lat 1944–1990. Habilitant podkreślił, iż zasób aktowy archiwów instytutu stanowił już wówczas jedną trzecią zasobu działającej od stu lat sieci archiwów państwowych podległych Naczelnemu Dyrektorowi Archiwów Państwowych (246 km).

Mimochodem autor stwierdził, iż z tych 85 km akt aż 46 km stanowiły akta paszportowe (tab. 9, s. 79; na stronie 99, tab. 10 – autor podał 44,7 km akt paszportowych), o których napisał (s. 120/121), że to „*sformalizowana i jednolita dokumentacja dotycząca osób starających się o uzyskanie paszportu*”. Nasuwa się tu refleksja. Rozumiejąc problem zachowania archiwaliów dotyczących walki systemu komunistycznego ze społeczeństwem, większość akt paszportowych z okresu do 1990 roku posiadanych przez IPN nie ma znamion takich materiałów (wyjątek stanowią akta paszportowe członków opozycji, osób represjonowanych, ale je można w trakcie procesu wartościowania i selekcji dokumentacji wyłączyć). Mówiąc krótko w znaczącej części akta paszportowe stanowią „dokumentację niearchiwalną”. Ponadto przywołać można w tym miejscu prawo człowieka do zapomnienia.

Monografia składa się z 9 rozdziałów obudowanych starannym aparatem naukowym (przypisy, bibliografia, tabele, diagramy). Autor w pierwszych dwóch rozdziałach przedstawił proces powstania oraz organizacji IPN, a także BUiAD w latach 2000–2016. Habilitant szczegółowo omówił etapy prac legislacyjnych związanych z powołaniem instytutu, a także budowę jego struktury. W oparciu o przepisy ustawowe i wewnętrzne zarządzenia instytutu w wyczerpujący sposób przedstawił organizację Biura Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów w centrali oraz w oddziałach terenowych. W pracy omówił szczegółowo wpływ kolejnych nowelizacji ustawy o IPN na jego strukturę i funkcjonowanie oraz organizację i działanie archiwum instytutu. W kolejnych 4 rozdziałach (III-VI) zajął się analizą wskazanych powyżej funkcji archiwalnych IPN od gromadzenia po udostępnianie. Każda z tych części opracowana została z dużym znawstwem przedmiotu na podstawie szerokiej bazy źródłowej, a także literatury przedmiotu, często autorstwa habilitanta.

GJK²

Z dwoma ostatnim z tego bloku rozdziałów (opracowanie, udostępnianie) wiąże się również z kolejną część (rozdział VII) poświęconą dokładnej analizie systemu informatycznego archiwum IPN „Archiwum Cyfrowe”. Dr Jerzy Bednarek odwołując się do narracji o komputerowym opracowaniu materiałów archiwalnych IPN, także form ich elektronicznego udostępniania z rozdziałów V i VI ukazał niedoskonałość posiadanych obecnie przez instytut narzędzi informatycznych wobec zasad archiwistyki, standardów (międzynarodowe standardy archiwalne) i modeli teoretycznych, a także ergonomii pracy tymi narzędziami. Analiza ta stała się podstawą do przedstawienia w tym rozdziale przez habilitanta autorskiego teoretycznego projektu systemu informatycznego dla archiwów IPN. Model ten dr Jerzy Bednarek oparł o dotychczasowy dorobek archiwistyki polskiej, jak też standardy międzynarodowe. Według autora zaproponowany system informatyczny ukazałby w pełni strukturę zasobu archiwów IPN, a także spełniałby pełną funkcjonalność i ergonomię pracy tak dla archiwistów, jak też dla użytkowników akt zgromadzonych w tym zasobie.

W ostatnich rozdziałach habilitant podjął dwa problemy, pierwszy – działalność naukową i drugi – edukacyjną archiwów IPN. Przedstawiony przez autora dorobek pionu archiwalnego IPN w obu zakresach uznać należy za znaczący. Nie odmawiając wiedzy i zaangażowania pracowników archiwów IPN na ten dorobek ważny wpływ posiada jednak dominująca pozycja finansowa instytutu wobec innych instytucji archiwalnych i naukowych.

Autor za Agnieszką Rosą i Waldemarem Chorążyczewskim działalność naukową i edukacyjną zaliczył do funkcji kulturowej. Nie można się z tym poglądem nie zgodzić, ale też należy w tym miejscu wskazać, iż oba zadania stanowią nadal też część szerszej rozumianych funkcji archiwalnych: opracowania i udostępniania. Czyż wydawnictwa źródłowe przygotowane przez archiwistów nie są również opracowaniem i udostępnieniem archiwaliów. Podobnie również „lekcje archiwalne” czy „wystawy archiwalne” to nic innego jak udostępnianie archiwaliów, informacji zawartej w źródle archiwalnym.

Podsumowując uwagi o ocenianej książce, praca dr Jerzego Bednarka poświęcona jednemu z zadań realizowanych przez Instytut Pamięci Narodowej stanowi dobrą, może nawet modelową monografię „instytucji” oraz wykonywanych przez nią zadań.

3. Aktywność naukowa (ocena dorobku naukowego uzyskanego po doktoracie)

3.1. Publikacje naukowe

Dorobek naukowy, artykuły i rozdziały w tomach konferencyjnych i monografiach zbiorowych, artykuły w czasopiśmie naukowych, redakcje prac zbiorowych i udział w redakcji czasopiśmie doktora Jerzego Bednarka jest niemały. Zasadniczo podzielić można go

3

na dwie części – pierwsza to prace z zakresu historii współczesnej Polski oraz druga to opracowania z szeroko rozumianej archiwistyki.

Prace z zakresu historii z racji pracy dra J. Bednarka w IPN dotyczą przede wszystkim aparatu bezpieczeństwa/represji Polski Ludowej oraz działalności opozycji niepodległościowej, przede wszystkim tej z okresu 1944–1956. Są to artykuły przedstawiające dzieje konkretnych oddziałów konspiracji, czy też komórek UB, jak też opracowania biograficzne. Ważne miejsce pracy naukowej habilitanta zajmują również edycje źródeł. Publikuje je samodzielnie (np. *Sprawozdanie dotyczące dyscypliny i przestępczości funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa...* "Przegląd Archiwalny IPN" 2008), jak też zespołowo. W ramach współpracy IPN z archiwami ukraińskimi był członkiem zespołu opracowującego dokumenty do dziejów polsko-ukraińskich (seria *Polska i Ukraina w latach 30-40-tych XX wieku*). Jest też współautorem wydawnictwa źródłowego o wychodźstwie polskim do Rumunii w trakcie II wojny światowej (*Polscy uchodźcy w Rumunii w latach 1939–1947*).

Habilitant zajmuje się również problematyką organizacji policji i służb specjalnych w okresie II RP, zwłaszcza w kontekście zwalczania ekstremizmów politycznych (komuniści). Poza tym dr Jerzy Bednarek jest również autorem biograficznych artykułów: Janusza Kurtyki, Lecha Kaczyńskiego, Jerzego Giedroycia oraz hasła IPN opublikowanych w ukraińskiej encyklopedii nauk politycznych (*Polityczna encyklopedia*).

W przedstawionych do oceny publikacjach habilitant w wielu wypadkach ma manierę „niekończenia” w przypisach biogramów osób, które nie zginęły w trakcie działań wojennych lub walk podziemia niepodległościowego lub nie zamęczono ich w śledztwie czy stracono w następstwie wyroków sądów. Wówczas najczęściej szkic biograficzny w przypisie kończy informacją, że opisywany bohater skazany był na np. 8 lat więzienia. W tym miejscu czytelnik może czuć niedosyt, co robił bohater po wyjściu z więzienia, kiedy zmarł? Np. w artykule *W kręgu Konspiracyjnego Wojska Polskiego...* (Zeszyty Historyczne WIN 2005, s. 7) pisząc o Czesławie Kijaku autor podał, iż skazano go na 8 lat w 1946 roku, a następnie w 1947 roku zmniejszono wyrok do lat 4. W tym też opracowaniu (s. 9) przedstawiając kolejnego z partyzantów Włodzimierza Jaskulskiego kończy jego losy informacją o skazaniu go na 6 lat w 1947 roku, itd. Szkoda, że dr Jerzy Bednarek nie pokusił się o dodanie choć po jednym zdaniu o losach tych osób po wypuszczeniu z więzień.

Podobny zabieg stosuje wobec żołnierzy KBW, WP, WOP czy funkcjonariuszy UB czy MO. Habilitant nie rozwija ich życiorysów po odejściu ze służby, np. w pracy *Przestępczość wśród funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa...* (Przegląd Archiwalny IPN

2008, s. 143) stwierdził, iż płk Jerzy Siedlecki w 1954 roku odszedł MBP do dyspozycji KC PZPR. Należałoby zadać pytanie dr J. Bednarkowi, czy płk J. Siedlecki zrobił karierę w strukturach partii czy może odesłano go do „redakcji książek” vide praca Julii Brystygier w PIW. W tym też opracowaniu na s. 142 podobnie czyni z płk Stefanem Sobczakiem, który pracował do 1968 roku aparacie bezpieczeństwa (MBP, WOP, MSW). I tu nasuwają się pytania, czy w tym roku przeszedł na emeryturę, czy może jednak nadal pracował w innym resorcie, a może zmarł?

Prace dr J. Bednarka są źródłowe i oparte też na szerokiej literaturze przedmiotu. Habilitant posługuje się sprawnie materiałem źródłowym. Znajomość warsztatu naukowego widać szczególnie w edycjach źródeł. Zwrócić należy tu jednak uwagę, że zakres wykorzystanych źródeł w omawianych opracowaniach często ogranicza się do archiwaliów zgromadzonych w placówkach IPN. Owszem, IPN od 2000 roku uzyskał monopol na źródła dotyczące represji wobec społeczeństwa w latach 1944–1990 i historii niepodległościowej Polski, ale mimo to w innych placówkach archiwalnych są przechowywane również tego typu materiały oraz inne uzupełnienia do tej tematyki. Być może z tego powodu wspomniane wyżej biografie „są niedokończone”.

Analizując wagę naukową prac stricte historycznych dr Jerzego Bednarka na duże uznanie zasługują przede wszystkim wydawnictwa źródłowe. Studia historyczne z kolei stanowią starannie opracowane, pogłębione przyczynki do dziejów walki społeczeństwa polskiego z narzuconym systemem politycznym w kraju, a także organizacji służby bezpieczeństwa.

Drugi segment badań podejmowanych przez dr Jerzego Bednarka, jak już wspomniano obejmuje zagadnienia z dziedziny archiwistyki, tak aktoznawstwa i archiwoznawstwa, jak też teorii i metodyki archiwalnej. W pierwszym rzędzie zauważyć należy, iż dr J. Bednarek był wspólnie z Rafałem Leśkiewiczem redaktorem informatora archiwalnego po zasobie archiwów IPN (*Informator o zasobie archiwalnym Instytutu Pamięci Narodowej*, red. J. Bednarek, R. Leśkiewicz, Warszawa 2009). To wydawnictwo liczące ponad 1200 stron stanowi podstawową informację o archiwaliach przechowywanych w archiwach IPN. Jego opracowanie było dużym wyzwaniem metodologicznym, organizacyjnym i redakcyjnym. Habilitant był nie tylko jego redaktorem, ale też współtwórcą koncepcji i struktury informatora.

W dalszej kolejności wskazać należy opracowania o zastosowaniu zasady strukturalnej w opisie zasobu archiwalnego IPN (2015: *Problem archiwów historycznych w zasobie archiwalnym Instytutu Pamięci Narodowej*), a także informatyzacji funkcji

wypełnianych przez archiwa, od gromadzenia przez zabezpieczenie, ewidencjonowanie i opracowanie po udostępnianie. Autor w pracach tych wskazał na potrzebę budowy modułów dla wskazanych zdań w sposób komplementarny (2016: *Zakres standaryzacji opisu archiwalnego w Cyfrowym Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej*; 2017: *Archiwalny System Informacyjny IPN – ogólna struktura i funkcjonowanie*; 2019: *Archiwalny System Informacyjny i Archiwalny System Informatyczny Wzajemne zależności*). Dr J. Bednarek podjął się także analizy istniejących systemów informatycznych w archiwach polskich (*ICA-AtoM, ZoSIA, Cyfrowe Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. Przegląd funkcjonalności systemów informatycznych do zarządzania zasobem archiwalnym*). Wskazał, iż systemy używane w kraju są dość niedopracowane, a wypracowany przez Bohdana Ryszewskiego u progu ery komputerów w polskich archiwach (początek lat 90-tych XX wieku) model teoretyczny systemu informacji archiwalnej nadal może stanowić podstawę na poprawny w eksploatacji system informatyczny.

Poza tym J. Bednarek zajmował się prezentacją znaczenia archiwów instytutu w badaniach naukowych (2012: *Działalność naukowo-badawcza archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w latach 2000–2010*), a także edukacji archiwalnej (2017: *Formy działań edukacyjnych Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w latach 2000–2015*). Z racji uczestnictwa w projektach transgranicznych IPN habilitant zajmował się też zakresem współpracy archiwalnej tej placówki na forum międzynarodowym (2018: *Piętnaście lat aktywności międzynarodowej Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej; Współpraca naukowa archiwum Instytutu Pamięci Narodowej z archiwum Służby Bezpieczeństwa Ukrainy w latach 2001–2016*).

Odnosząc się do dorobku archiwalnego dr J. Bednarka za szczególne na ważne dla badań z tego zakresu wskazać należy prace dotyczące zasady strukturalnej, a także problemów informatyzacji archiwów i budowy systemów informacji archiwalnej. Na podkreślenie zasługuje też informator archiwalny.

Prócz opracowań drukowanych dr J. Bednarek aktywnie uczestniczył licznych konferencjach wygłaszając wykłady i komunikaty. W dorobku posiada on aktywny udział w 24 sympozjach krajowych oraz 6 zagranicznych (Kijów, Harvard, Erfurt, Oradea, Buenos Aires). Wygłoszone referaty dotyczą zagadnień będących w kręgu zainteresowania habilitanta – historii represji wobec społeczeństwa polskiego przez służby bezpieczeństwa oraz z zakresu archiwistyki.

W działalności naukowej dr Jerzy Bednarek wracał również okazjonalnie do swych wcześniejszych zainteresowań badawczych, związanych z pracą nad doktoratem, czyli do

studiów o Wielkiej Emigracji XIX wieku. W 2009 roku opublikował artykuł *Daniel O'Connell na łamach pracy Wielkiej Emigracji (1832–1837). Z dziejów wyobrażeń Polaków o sprawie irlandzkiej w pierwszej połowie XIX wieku* (artykuł w księdze jubileuszowej prof. R. Terleckiego), a w 2016 roku uczestniczył w sesji z okazji 170-lecia Powstania Krakowskiego 1846 roku „Rok 1846 w Krakowie i Galicji – odniesienia, interpretacje, pamięć” (Instytut Historii UJ 2016). W jej trakcie wygłosił referat *Niebezpieczna <russomania>. Wielka Emigracja wobec Listu szlachcica polskiego o rzezi galicyjskiej do księcia Metternicha z okazji jego okólnika z 7 marca 1846 roku.*

3.2. Granty/Projekty naukowe

Doktor J. Bednarek aktywnie uczestniczył i uczestniczy w międzynarodowych projektach naukowych związanych ze stosunkami polsko-ukraińskimi w latach 30-tych i 40-tych XX wieku, także polsko-rumuńskich w XX wieku. Ostatnio habilitant jest również udziałowcem kanadyjsko-niemiecko-polsko-rumuńskiego projektu upamiętnienia represji komunistycznych w kontekście wymiaru sprawiedliwości (*New Challenges for postcommunist remembrance cultures. Interdisciplinary perspectives in transitional justice*).

3.3. Współpraca zagraniczna

Wskazane powyżej projekty międzynarodowe są częścią działalności dr Jerzego Bednarka poza granicami Polski. W ramach prac archiwalnych i naukowych w IPN uczestniczy w projektach prowadzonych z partnerami z Ukrainy (Instytut Badań Politycznych i Narodowościowych Narodowej Akademii Nauk Ukrainy, Wydzielone Archiwum Państwowe Służby Bezpieczeństwa Ukrainy) oraz Rumunii (Narodowe Archiwa Rumunii Instytut Ścigania Zbrodni Komunistycznych i Pamięci o Rumuńskim Wychodźstwie). W ich ramach jest współwydawcą tomów źródeł, redakcji monografii zbiorowych i autorem artykułów. Część wyników badań w ramach współpracy z Ukrainą ukazała się w języku angielskim (*Poland and Ukraine in the 1930s and 1940s. Documents from the Archives of the Secret Services*, Łódź Warsaw Kiev 2012).

4. Działalność organizacyjna i edukacja (popularyzacja nauki)

Dr J. Bednarek prócz pracy naukowej posiada również duże doświadczenie w zakresie organizacji nauki, a także jej popularyzacji. Był on współinicjatorem, a następnie współorganizatorem i przez 11 lat redaktorem naczelnym „Przeglądu Archiwalnego IPN”. Periodyk ten stanowi główne czasopismo archiwalne instytutu. Od lat jest stałym

recenzentem w kolegium recenzentów periodyku „Archiwa-Kancelarie-Zbiory”. Ponadto zasiadał w redakcji czasopisma historycznego IPN „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989”.

Habilitant w ciągu ostatnich 20 lat był organizatorem kilkunastu sesji naukowych i popularnonaukowych, w tym m.in. archiwalnych: „Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej – bilans dotychczasowych dokonań (2005)”, „Archiwa – Historia – Pamięć. Bilans 15 lat działalności archiwalnej Instytutu Pamięci Narodowej (2015)”, „Standaryzacja archiwalnego opisu informacyjnego (2015)”, „Problemu archiwalnych systemów informatycznych (2017)”. Zwłaszcza dwie ostatnie stanowią istotny wkład do „wiedzy archiwalnej”, stanowią część cyklu konferencji „Symposia Archivistica”. Podejmowane zagadnienia na tych sesjach wpisują się w współczesne badania z zakresu archiwistyki, nowoczesne podejście do archiwów i archiwaliów.

W ramach pracy w Instytucie Pamięci Narodowej był również w latach 2019–2020 sekretarzem Komisji Konkursu im. Władysława Pobóg-Malinowskiego na najlepszy debiut historyczny roku w zakresie historii najnowszej.

W ciągu dwóch dekad pracy w Instytucie Pamięci Narodowej dr J. Bednarek opublikował również kilkadziesiąt artykułów (wykazał 27) popularno-naukowych z zakresu historii współczesnej dotyczących przede wszystkim żołnierzom wyklętym, represjom polskiego i radzieckiego aparatu bezpieczeństwa wobec polskich środowisk niepodległościowych, ale także historii Policji Państwowej w okresie II RP. Prace te publikował w periodykach ogólnokrajowych, prasie regionalnej, a także pracach zbiorowych.

5. Konkluzja

Dorobek naukowy doktora Jerzego Bednarka dołączony do wniosku habilitacyjnego spełnia kryteria artykułu 219 ust. 1 pkt 1-3 Ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z 20 lipca 2018 roku. Habilitant wykazał się monografią spełniającą wymogi przywołanych powyżej przepisów oraz dorobkiem naukowym z zakresu historii współczesnej i archiwistyki. Prace te stanowią wkład w rozwój badań z tych dziedzin wiedzy. Również przedstawiony dorobek dr J. Bednarka w zakresie popularyzacji historii i archiwistyki oraz organizacji nauki jest godny uznania.

Na tej podstawie stwierdzam, iż dr Jerzy Bednarek powinien otrzymać stopień doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie historia.

Paweł Gut